

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра диференціальної і спеціальної психології

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а   р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Роль змінених станів свідомості у формуванні
світоглядних установок»**

«The role of altered states of consciousness in formation of worldview
attitudes»

Виконав: студент денної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Яцинюк Богдан Сергійович

Керівник д.псих.н., проф. Кононенко О. І. _____
Рецензент к. псих.н., доц. Соколова Г.Б.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ від 05.12.2018 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1
протокол № від р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

_____
(підпис)

Родіна Н.В.

_____
(підпис)

Якупов В.А.

ПЛАН

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДНИХ УСТАНОВОК	8
1.1. Поняття «свідомість», «змінені стани свідомості» і «світоглядні установки»	8
1.2. Змінені стани свідомості як досвід, який має вплив на світогляд.....	23
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДНИХ УСТАНОВОК	31
2.1. Організація дослідження.....	31
2.2. Методи проведення дослідження	33
Висновки до другого розділу.....	48
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДНИХ УСТАНОВОК	49
3.1. Аналіз результатів дослідження світоглядних установок особистостей	49
3.2. Порівняльний аналіз результатів дослідження світоглядних установок особистості	57
3.3. Факторна модель світоглядних установок.....	73
Висновки до третього розділу	84
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	91
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема свідомості викликає у людства інтерес протягом багатьох століть. Її вивченням займалася філософія, починаючи з вчень античних філософів і закінчуючи сучасністю, теологія, а також психологія і психіатрія. Різноманіття і складність феномена свідомості, відмінність форм його прояву, множинність його компонентів і функцій зумовили формування різних методологічних підходів до його аналізу. Один з таких підходів полягає в дослідженні станів свідомості людини, їх характеристик, функцій і взаємозв'язків, і спрямований на вивчення феномена свідомості через різні стани, в яких воно може перебувати.

Вивчення і розробка духовно-релігійних практик, що змінюють стан свідомості людини, з давніх-давен розглядалися Східної культурною традицією як один із способів духовного і морального вдосконалення, в рамках же Західної традиції до змінених станів свідомості (ЗСС) зверталися ще з часів античної Греції. Однак незважаючи на постійно зростаючий інтерес до ЗСС, і на наявність значної кількості праць, присвячених цій темі, лише в ХХ ст. феномен ЗСС набув широкого поширення і став предметом глибокого і ретельного дослідження.

Нині це явище поширилося ще сильніше і проявляється на різних рівнях. Йдучи по місту, можна побачити рекламні плакати і афіші, що пропонують змінити стан свідомості людини за допомогою таких практик, як медитація або йога, в медичних установах лікарі рекомендують використання медитативних практик з метою профілактики серцево-судинних захворювань, в психотерапії застосовуються техніки гіпнозу, а влади переважної більшості країн ведуть активну відкриту боротьбу з речовинами, що змінюють стан свідомості людини. (Не дивлячись на цю боротьбу, число людей, які вжили такі речовини по всьому світу в 2015 році перевищило 247 мільйонів чоловік, і це число продовжує зростати). Деякі дослідники навіть схильні вважати комп'ютерні ігри, аудиторія яких обчислюється сотнями мільйонів, одним із способів досягнення змінених станів свідомості.

Таким чином, сьогодні феномен ЗСС є об'єктом інтересу як в наукових, так і в ненаукових колах: регулярно проводяться конференції та з'їзди, присвячені ЗСС; нейрофізіологи займаються дослідженнями мозку людини в ЗСС; в медіапросторі існують окремі форуми і співтовариства, в яких десятками тисяч людей ведеться активне обговорення ЗСС і різних способів їх досягнення.

Поряд із ЗСС, однією з актуальних тем, що викликає явний інтерес в сучасному суспільстві є світоглядні установки. В даний час, як ніколи раніше в історії, людина має доступ до практично необмеженої кількості інформації - і погляди на історію рідної людини культури, його релігію і цінності, прищеплені з моменту народження, можуть зазнавати значних змін в силу одного лише тільки знайомства з інформацією про інші традиції та релігії. Стиль мислення, властивий тій чи іншій культурі, який раніше був суттєвою складовою світогляду як відображення світу і ціннісного ставлення до нього, більш не представляється настільки основоположним, адже сучасна людина може абсолютно вільно і безперешкодно знайомитися зі спадщиною, в тому числі духовною, інших народів і культурних формацій.

Підставами формування світоглядних установок можуть виступати різні фактори, такі як рідна мова, середа дорослішання, виховання і навчання людини, її досвід в знайомстві з іншими культурними традиціями, а також досвід безпосередньої взаємодії зі сферою духовного, областями індивідуального і колективного несвідомого, що отримується, в тому числі, і через ЗСС.

На цей час існує велика кількість праць, в яких досить детально описуються особливості, структура, властивості ЗСС, їх відносини до містичного і релігійного досвіду. Також в психологічній і філософській літературі існують докладні описи і характеристики світоглядів і установок. Однак співвідношення ЗСС з світоглядними установками, а також ступінь їх взаємозв'язку виявлено недостатньо.

Все перераховане вище і визначає актуальність теми даної роботи.

Ступінь розробленості теми. Як вже було сказано, проблеми свідомості присвячені праці багатьох класиків філософської думки: це теоретичні положення давньогрецьких філософів (Платон, Арістотель, Епікур, Плотін), напрацювання раннього і середньовічного християнства (Августин Аврелій, Мейстер Екхарт, Йоахім Флорський), роботи філософів Відродження і Нового Часу (Р. Декарт, Т. Кампанелла, Дж. Локк), праці мислителів ХІХ ст. (І. Кант, Г. В. Гегель), ХХ ст. (Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Гуссерль, і багато інших).

Велике значення для дослідження змінених станів свідомості мали роботи західних фахівців в області психології (А. Маслоу, Ч. Тарт, А. Людвіг, У. Джеймс та ін.) та інших областей (А. Хоффман, Р.Г. Воссон, Карл Рак). Певний вплив надали дослідники ЗСД Д.Л. Співак, Кулешов Р.Н.

Серед вітчизняних дослідників проблемам світогляду і світоглядних установок присвячені роботи Ю. Шайгородського, П.Я. Макутона, В.М. Цвіркуна.

Істотний внесок в дослідження установок внесли деякі роботи Л. Ланге, Д.Н. Узнадзе, Ф. Хайдера, М. Розенберга, Л. Фестінгер.

Високу цінність для вивчення даної теми становлять дослідження представників трансперсональної психології (С. Гроф, Ентоні Сутіч і ін.), А також праці Е.А. Торчинова, особливо робота «Релігії мира: опыт запредельного», в якій він показує високу значимість глибокого психічного досвіду для формування релігійних, в тому числі есхатологічних уявлень.

Об'єкт дослідження - особливості світогляду і ціннісних установок особистості.

Предмет дослідження - роль змінених станів свідомості у формуванні світоглядних установок.

Мета дослідження - провести теоретико-емпіричне дослідження та виявити роль змінених станів свідомості у формуванні світоглядних установок.

Для досягнення поставленої мети сформульовані наступні завдання:

1. Здійснити аналіз літератури по проблемі впливу змінених станів свідомості на світоглядні установки;
2. Дослідити поняття «змінений стан свідомості» і «світоглядні установки»;
3. Провести емпіричне дослідження світоглядних установок особистостей, які мають досвід змінених станів свідомості і не мають такого досвіду;
4. Визначити особливості змінених станів свідомості у формуванні світоглядних установок.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано наступний комплекс методів:

1. Теоретичні методи: аналіз, абстрагування, індукція, узагальнення, синтез, систематизація, ранжування;
2. Методи психолого-діагностичного дослідження: анкетування - для збору необхідної для дослідження біографічної інформації; тестування з використанням діагностичних методик - «Шкала пошуку відчуттів» (М.Цукерман), «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С.С.Бубнова), «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (методика СЖО) Д. А. Леонтьєва, «Фрайбургський особистісний опитувальник (FPI)» (Форма В).
3. Методи математико-статистичної обробки: первинний статистичний аналіз, кореляційний аналіз Пірсона, «t-критерій Стюдента» для незалежних вибірок, факторний аналіз з обертянням варімакс.

Організація і база дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. У дослідженні взяло участь 60 осіб, віком від 18 до 23 років, серед яких 33 жіночої, і 27 чоловічої статі.

Апробація дослідження: Участь в 74-й звітній студентській науковій конференції Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Поставлені цілі і завдання визначили **структуру роботи**, яка складається з вступу, теоретичного розділу, що включає два підрозділи, методологічного розділу, що включає два підрозділи, емпіричного розділу, що включає три підрозділи, висновків, списку використаних джерел із 60 найменувань, одного додатку, 3 рисунків і 18 таблиць.

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі змінених станів свідомості у формуванні світоглядних установок дозволяє зробити наступні висновки.

1. Аналіз літератури з проблеми впливу змінених станів свідомості на формування світоглядних установок дозволив сформулювати гіпотезу про існування статистично значущої різниці в світоглядних установках людей з досвідом змінених станів свідомості і без такого досвіду. Основні передумови опираються на досліді представника трансперсональної психології С. Грофа та зводяться до того, що в науковій літературі зафіксовані випадки, коли досвід переживання змінених станів свідомості мав вплив на зміну в поглядах, інтересах, переконаннях, ідеалах, нормах людей.
2. Дослідження понять «змінені стани свідомості» та «світоглядні установки» дозволяє заключити наступне. Поняття «змінені стани свідомості» завжди співвідноситься з уявленням про «нормальний» стан свідомості, яке на підставі існуючих термінів (класичного визначення ЗСС, терміну «трансперсональні стани» і «холотропічна свідомість»), було визначено як такий стан свідомості людини, в якому зберігаються звичні (звичайні, що переважають більшу частину часу) для конкретного індивіда почуття емпіричної індивідуальності, індивідуальні особливості та обмеження свідомості, усвідомлюються фізичні і психічні обмеження. Виходячи з цього, сформульовано нове визначення «зміненого стану свідомості» - це такий стан, в якому змінюються звичні (звичайні, що переважають більшу частину часу) для конкретного індивіда почуття емпіричної індивідуальності, індивідуальні особливості та обмеження свідомості, порушується усвідомлення фізичних і психічних обмежень. Оскільки точного тлумачення терміну «світоглядні установки» в літературі по темі виявлено не було, з понять «світогляд» і «установки» було виділено наступне визначення

«світоглядних установок»: світоглядні установки - це система поглядів суб'єкта на навколишній світ, на місце людини в ньому, його спрямованість, ставлення до світу, що складається з інформаційного, ціннісного і поведінкового компонентів, що детермінує діяльність через дані компоненти, що базується на досвіді, соціальній взаємодії, практичній діяльності та рефлексії, і включає в себе систему норм, цінностей, орієнтації, ідеали, принципи, цілі.

3. Проведення емпіричного дослідження світоглядних установок особистостей, які мають досвід змінених станів свідомості і не мають такого досвіду, яке полягало в проведенні ряду психодіагностичних методик та застосуванні методів математико-статистичної обробки даних, дозволяє заключити: за результатами застосування порівняльного аналізу за допомогою t-критерію Стьюдента досліджувані з досвідом змінених станів свідомості в порівнянні з досліджуваними без досвіду змінених станів свідомості мають такі статистично значущі відмінності: досліджувані з досвідом ЗСС мають більш сильну, або більш виражену спрямованість активності на пошук нових відчуттів, менше спрямовані на досягнення матеріального достатку, більше орієнтовані на допомогу іншим людям, однак не стільки в соціально-громадському плані, скільки на особистісно-індивідуальному рівні, також вони більшою мірою спрямовані на пошук і пізнання нового про світ і людину, на турботу про своє здоров'я, вони менш невротичні, менш тривожні, менш напружені, більш імпульсивні в поведінці і прийнятті рішень, більш спонтанні, мають більшу схильність до негайного задоволення виникаючих бажань, більш задоволені собою, менш соціально конформні, менш соціально спрямовані, і в цілому в меншій мірі схильні до підпорядкування нормам і правилам, більш незалежні. На відміну від них, досліджувані без досвіду ЗСС мають більшу орієнтацію на досягнення матеріального добробуту, спрямованість на

соціальну активність, яка спричиняла б собою позитивні зміни у всьому суспільстві, в цілому більш соціально-орієнтовані, а також більш тривожні і напружені, менш імпульсивні, менш спонтанні, більш стримані і обережні, менш схильні до ризику, більшою мірою ідентифікують себе з соціальними нормами і вимогами, більш конформні, поступливі, більш залежні від оточуючих обставин. За результатами застосування факторного аналізу: факторна модель світоглядних установок усієї вибірки представлена наступними факторами: «Осмишеність життя», «Тривожність», «Агресивність», «Духовні цінності - матеріальні цінності», «Товариськість». Факторна модель світоглядних установок групи досліджуваних без ЗСС включає в себе наступні фактори - «Осмишеність життя», «Невпевненість у собі», «Зовнішня спрямованість», «Матеріальні цінності», «Агресивність». Факторна модель світоглядних установок групи досліджуваних, що мають досвід ЗСС, включає в себе наступні фактори - «Тривожність», «Осмишеність життя», «Духовні цінності», «Відкритість», «Матеріальні цінності». Тільки фактор свідомості життя присутній відразу в обох групах досліджуваних. Таким чином, відмінності в світоглядних установках групи випробовуваних, що мають досвід ЗСС і групи досліджуваних без досвіду ЗСС полягає в тому, що для перших визначальними факторами є рівень тривожності, осмишеності життя, наявність духовних цінностей, рівень відкритості та матеріальних цінностей, а для других - ступінь осмишеності життя, невпевненості в собі, зовнішньої спрямованості, матеріальних цінностей і агресивності. Ці відмінності у факторних моделях світоглядних установок вказують на відмінності у світоглядних установках досліджуваних з досвідом ЗСС та без такого досвіду, що і треба було довести.

4. Визначення особливостей змінених станів свідомості у формуванні світоглядних установок дозволяє зробити наступні висновки.

Світоглядні установки двох груп досліджуваних - з досвідом ЗСС і без нього, - мають істотні відмінності по ряду характеристик - спрямованість активності та діяльності, ступінь готовності до дій, життєві цілі, норми, цінності, ціннісні орієнтації, погляди на себе і світ, ставлення до соціуму. Різниця в факторних моделях світоглядних установок даних груп вказує на те, що їх світоглядні характеристики визначаються різними факторами.

Виходячи з наведених даних складно зробити висновок про роль досвіду змінених станів свідомості у формуванні тих чи інших світоглядних установок, оскільки ці дані не виявляють причинно-наслідкові зв'язки, а лише вказують на факт того, що світоглядні установки досліджуваних з досвідом ЗСС і без досвіду ЗСС істотно розрізняються. Але вони не дають можливості виділити першопричину. Очевидно, що для подальшого розуміння того, що послужило причиною чого - змінені стани свідомості привели до зміни світоглядних установок, або це саме такі світоглядні установки досліджуваних привели їх до досвіду переживання ЗСС, - необхідно провести подальші дослідження вже з залежною вибіркою, з використанням методів індукції ЗСС на досліджуваних, і з вимірюванням показників їх світоглядних установок до та після досвіду ЗСС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алёхин В. М. Методика: Шкала поиска ощущений (М. Цукерман) [Электронный ресурс] / В. М. Алёхин // Психологическая диагностика – Режим доступа: <https://sites.google.com/site/test300m/upo>.
2. Барабанщиков В.А. Системная организация и развитие психики [Электронный ресурс] // Психологический журнал – 2003. Т.24. №1. С. 35-36. – Режим доступа: <https://studfiles.net/preview/3354448/>
3. Батаршев А.В. Темперамент и характер: Психологическая диагностика / А.В. Батаршев. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. – 336 с.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте // Л.И. Божович – СПб.: Питер, 2008. – 398 с.
5. Бубнова С. С. Методика диагностики ценностных ориентации личности / С. С. Бубнова – М., 1995.
6. Василенко Л. И. Медитация [Электронный ресурс] // Краткий религиозно-философский словарь. – М.: Истина и Жизнь, 1996. – С. 57. – Режим доступа: [http://www.jwforum.name/bible/transfers_scriptuses/RFD\(Vasilenko\).pdf](http://www.jwforum.name/bible/transfers_scriptuses/RFD(Vasilenko).pdf)
7. Веселовская Н.В., Коваленко А.Е. Наркотики. Свойства, Действие, Фармакокинетика, Метаболизм. Пособие для работников наркологических больниц, наркодиспансеров, химико-токсикологических и судебно-химических лабораторий / Н.В. Веселовская, А.Е. Коваленко – М.: Триада-Х, 2000. – С. 76-79. – 196 с.
8. Гаспарян Д. Э. Позиции дуализма в современных антифизикалистских стратегиях аналитической философии сознания / Диана Эдиковна Гаспарян. // Vox. Философский журнал. – 2013. – №15. – С. 142–170.
9. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. Курс лекций / Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: «ЧеРо», при уч. изд. «Юрайт», 2002. – 336 с.
10. Гроф С. За пределами мозга. Рождение, смерть и трансценденция в психотерапии [Электронный ресурс] / С. Гроф. – М.: «Ipraktik», 2014. – 504 с. – Режим доступа: <http://www.e-reading.club/book.php?book=98083>

11. Гроф С. Области человеческого бессознательного: данные исследований ЛСД / С. Гроф. – Киев: PSYLIB, 2003. – 278 с.
12. Гроф, С. ЛСД психотерапия / Пер. с англ. Г. Васильевич // С. Гроф. – М.: «Издательство АСТ», 2004. – 414 с.
13. Гроф С., Хэлифакс Дж. Человек перед лицом смерти / Пер. с англ. А. И. Неклесс // С. Гроф, Дж. Хэлифакс. – М.: Изд-во Трансперсонального Института, 1996. – 246 с.
14. Звездкина Э.Ф. и др.. Теория философии / Э. Ф. Звездкина и др. – М.: Филол. о-во «СЛОВО»; Изд-во Эксмо, 2004. – 448 с.
15. Киреева З.А. Развитие сознания, детерминированное временем. Монография / З.А. Киреева. – Одеса, 2010. – 380 с.
16. Кононенко О.И. Субъектность как качественная характеристика отношения человека к миру / О.И. Кононенко // Диалог. Психологический и социально-педагогический журнал. – Белоруссия, 2017. – №6(47). – С. 51-56.
17. Кулешов Р.Н. Виртуальная реальность компьютерных игр как феномен ИСС [Электронный ресурс] / Р.Н. Кулешов // Психотехники и измененные состояния сознания / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: РХГА, 2015. – Режим доступа:
<http://www.yoga.net.ua/filials.php?action=shownews&id=1421&fid=34>
18. Лафи С.Г., Пилецкайте-Марковене М.Э. Поиск новых ощущений, его место и значение в психологической самореализации / С.Г. Лафи, М.Э. Пилецкайте-Марковене // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук – М.: Научное издательство «Институт стратегических исследований», 2014. – №9. – С. 379-390.
19. Леонтьев А.Н. Эволюция психики / А.Н. Леонтьев – Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 1999. – С. 213. – 416 с.
20. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). Психодиагностическая серия / Д.А. Леонтьев. – М: Смысл, 2006г. – 18 с.

21. Леонтьев Д.А. Установка как механизм смысловой регуляции деятельности // Теория установки и актуальные проблемы психологии. – Тбилиси: Мецниереба, 1990. – С. 158-168.
22. Лоули Д. Факторный анализ как статистический метод / Д. Лоули, А. Максвелл. – Москва: МИР, 1967. – 144 с.
23. Макутон П. Я. Світоглядні ідеали і цінності, їх місце і роль в культурі / П. Я. Макутон // Актуальні проблеми духовності : збірник наукових праць / Криворізький державний пед. університет. – Кривий Ріг : І.В.І., 2002. – С. 19–29.
24. Мамардашвили М.К. О сознании [Электронный ресурс] / Доклад на I Всесоюзной школе по проблеме сознания, 1982 г. (Тбилиси). – Режим доступа: http://soznanie-mnema.narod.ru/mamard_consciousness1.htm
25. Мирозозрение [Электронный ресурс] // Философия: Энциклопедический словарь / Под ред. А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – Режим доступа: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/728/МИРОВОЗЗРЕНИЕ
26. Мирозозрение [Электронный ресурс] // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – Режим доступа: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/728/МИРОВОЗЗРЕНИЕ
27. Мирозозрение [Электронный ресурс] // Новейший философский словарь / Гл. ред.: А.А. Грицанов. – Минск: Книжный Дом. 1999. – Режим доступа: <https://psychology.academic.ru/1197/мирозозрение>
28. Мысык И.Г. Мирозозренческие установки постмодернизма [Электронный ресурс] / И. Г. Мысык // Revista de Stiințe Socioumane – Nr. 2 (24). – Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, 2013. – С. 48-55. – Режим доступа: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Mirovozzrenckeskie%20ustanovki%20postmodernizma.pdf

29. Надирашвили Ш.А. Понятие установки в общей и социальной психологии / Ш.А. Надирашвили – Тбилиси: Мецниереба, 1974. –170 с.
30. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие / А.Д. Наследов – 3-е изд, стереотип. – СПб.: Речь, 2007. – 392 с.
31. Нестерова И.А. Факторный анализ в психологии [Электронный ресурс] / И.А. Нестерова // Образовательная энциклопедия ODiplom.ru – 2008. – Режим доступа: <http://odiplom.ru/lab/faktornyi-analiz-v-psihologii.html>
32. Нужнова С.В. Применение статистических методов в психолого-педагогических исследованиях: Учебное пособие [Электронный ресурс] / С.В. Нужнова. – Троицкий филиал ГОУ ВПО «ЧелГУ». – Троицк, 2005. – 120 с. – Режим доступа: http://window.edu.ru/resource/751/73751/files/mat_dlja_psikh.pdf
33. Пахомов С.В. Философско-методологическое проблемы исследований изменённых состояний сознания / С.В. Пахомов // Психотехники и измененные состояния сознания в истории религий. Сб. материалов Первой международной научной конференции (Санкт-Петербург, 14-15 декабря 2012 г.) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: РХГА, 2013. – С. 75–88.
34. Платон. Федр / Платон // Собр. Соч. в 4-х т.: Т. 2. – М.: Мысль, 1993. – С. 135-191.
35. Прист С. Теории сознания / Перевод с англ. Грязнова А. Ф. // С. Прист. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 286 с.
36. Психология сознания / Сост. и общая редакция Л. В. Куликова. – СПб.: Питер, 2001. – 480 с.
37. Пятницкая И. Н. Общая и частная наркология. Руководство для врачей / И.Н. Пятницкая – М.: Медицина, 2008. – С. 200-204. – 640 с.
38. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Д. Я. Райгородский – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2001. – 672 с.

39. Сапогова Е.Е. Психология развития человека // Е.Е. Сапогова – М.: Аспект пресс, 2005 г. – 460 с.
40. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко – СПб.: ООО «Речь», 2001. – 350 с.
41. Сознание [Электронный ресурс] // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – Режим доступа: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1118
42. Спивак Д.Л. Изменённые состояния сознания: психология и лингвистика / Д.Л. Спивак. – СПб.: «Издательский Дом Ювента»; Филологический ф-т СПбГУ, 2000. – 296 с.
43. Тарт Ч. Измененные состояния сознания / Пер. с англ. // Ч. Тарт. – Ульяновск: «Ульяновский Дом Печати», 2003. – 537 с.
44. Тарт Ч. Системный подход к сознанию [Электронный ресурс] // Пути за пределы эго / Под ред. Р. Уолша и Ф. Воон. – М.: Открытый Мир, 1996. – Режим доступа – <http://www.klex.ru/7wt>
45. Тепляков Н. Н. Обыденное сознание в эстетической и этической сферах жизнедеятельности субъекта / Н. Н. Тепляков // Наука і освіта. – 2015. – №7. – С. 100-106.
46. Торчинов Е.А. Религии мира: Опыт запредельного. Психотехника и трансперсональные состояния / Е.А. Торчинов. – СПб.: Центр "Петербургское Востоковедение", 1998. – 544 с.
47. Тугушев Р.Х. Особенности факторного анализа в психологии [Электронный ресурс] / Р.Х. Тугушев // Изв. Саратов. ун-та Нов. сер. Сер. Философия. Психология. Педагогика – №1-2. – 2006. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-faktornogo-analiza-v-psihologii>
48. Узнадзе Д. Н. Психология установки / Д.Н. Узнадзе – СПб.: Питер, 2001. – 416 с.
49. Установка [Электронный ресурс] // Краткий психологический словарь / Л.А.Карпенко, А.В.Петровский, М. Г. Ярошевский. – Ростов-на-Дону:

- ФЕНИКС, 1998. – Режим доступу:
<https://psychology.academic.ru/2731/установка>
50. Установка [Электронный ресурс] // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – Режим доступу:
https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3536/УСТАНОВКА
51. Харченко Л. Н. Современная концепция естествознания : курс лекций / Л. Н. Харченко. – М.-Берлин: Директ-Медиа, 2015. – 329 с. – С. 55.
52. Хилько М.Е. Возрастная психология : краткий курс лекций / М.Е. Хилько, М.С. Ткачева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 200 с.
53. Цвіркун В. М. Формування світоглядних установок особи підліткового віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 "філософська антропологія, філософія культури" / В. М. Цвіркун. – КИЇВ, 2001. – 25 с.
54. Шварц Т. Ю. Потребность в ощущениях: о диагностической состоятельности методики М. Цукермана / Т. Ю. Шварц. // Scientific e-journal. – 2016. – №2. – С. 188–198.
55. Шишлянникова Л. М. Применение корреляционного анализа в психологии [Электронный ресурс] / Л.М. Шишлянникова // Психологическая наука и образование – №1. – М: Московский государственный психолого-педагогический университет, 2009. – С. 98-107. – Режим доступу:
http://psyjournals.ru/files/19564/psyedu_2009_n1_Shishlyannikova.pdf
56. Шайгородський Ю. Світоглядні системи: потреба синтезу / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 37-48.
57. Шапарь В. Б., Тимченко А. В., Швыдченко В. Н. Практическая психология. Инструментарий / В.Б. Шапарь, А.В. Тимченко, В.Н. Швыдченко – Ростов н/Д: издательство «Феникс», 2002. – 688 с.

58. Яцынюк Б.С. Эсхатология и изменённые состояния сознания / Б.С. Яцынюк // Матеріали Всеукраїнської конференції студентів та аспірантів філософських факультетів – ХХ наукові читання пам'яті Георгія Флоровського / За редакцією В. В. Готинян-Журавльової. – Вип. VI. – Одеса, 2017. – С. 71-73.
59. Alper K. LSD Administered as a Single Dose Reduces Alcohol Consumption in C57BL/6J Mice [Електронний ресурс] / K. Alper, B. Dong, H. Sershen // *Frontiers in Pharmacology*. – New York, 2018. – Режим доступу: <https://doi.org/10.3389/fphar.2018.00994>.
60. The road to Eleusis: unveiling the secret of the mysteries / R. Gordon Wasson, Albert Hofmann, and Carl A. P. Ruck. - Berkeley: "North Atlantic Books". – 28 с.
61. Sharma M. Effect of advance meditation program on electrocardiogram, blood pressure, and stress level in young healthy adults / M. Sharma, S. Kacker, N. Saboo. // *Heart India*. – 2017. – №4. – С. 146–151.
62. United Nations Office on Drugs and Crime. World Drug Report 2016 [Електронний ресурс]. – Sales No. E.16.XI.7 – New York: United Nations publication, 2016. – 174 с. – Режим доступу: http://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf
63. United Nations Office on Drugs and Crime, World Drug Report 2017 [Електронний ресурс]. – Sales No. E.17.XI.6 – New York: United Nations publication, 2017. – 66 с. – Режим доступу: https://www.unodc.org/wdr2017/field/Booklet_2_HEALTH.pdf